

Бардаш С.В.,

кандидат економічних наук, докторант,
доцент кафедри фінансового аналізу та контролю
Київського національного
торговельно-економічного університету

МЕТОД ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОГО КОНТРОЛЮ: ТЕОРЕТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

Здійснено комплексний аналіз поглядів щодо розкриття сутності і складу методу господарського контролю. Обґрунтовано авторську позицію стосовно складу методу теорії та практики господарського контролю.

A complex analysis of different views on the essence and composition of the business control method is performed. The idea of composition of the business control method regarding theory as well as practice is substantiated.

Ключові слова: господарський контроль, методика здійснення контролю, документальний контроль, фактичний контроль, економічні процеси.

Без розв'язання проблеми методів дослідження неможливо розкрити специфіку методики здійснення контролю. Відсутність серед науковців єдиної думки стосовно сутності і складу методу контролю пов'язана з нечітким визначенням цього методу: в переважній більшості праць автори не акцентують увагу на тому, в якому саме контексті вони розглядають метод, адже він є способом досягнення як теоретичного, так і практичного результату.

Визначення поняття методу теорії господарського контролю у спеціальній літературі або відсутнє, або викладається непослідовно й по-різному, а обґрунтування його складових має дискусійний характер. Для розв'язання окресленої проблеми вихідними мають стати такі положення: сприйняття загальнонаукового тлумачення методу як первинної точки зору стосовно формулювання методу господарського контролю; врахування результатів моніторингу наукових розробок із даних питань; визначення складу методу господарського контролю. Отже, автор поставив за мету дослідити сутність і склад методу з позицій теорії та практики господарського контролю.

Попри розбіжності у визначенні методу в опрацьованих джерелах є спільне, а саме відсутність формалізації понятійного апарату стосовно розмежування понять “метод теорії господарського контролю”, “методичні прийоми” й “метод практики господарського контролю”. Можна виділити кілька груп авторів наукових і навчально-методичних праць, які за складом метод контролю розглядають як:

— сукупність прийомів і способів дослідження¹;

¹ Белов Н.Г. Контроль и ревизия в сельскохозяйственных предприятиях. — М.: Статистика, 1976. — С. 54; Бардаш С.В. Инвентаризация: теория, практика, компьютеризация: Моногр. — Житомир: ЖІТІ, 1999. — С. 131; Бутинець Ф.Ф. та ін. Контроль і ревизія: Підруч. / Ф.Ф. Бутинець, С.В. Бардаш, Н.М. Малюга, Н.І. Петренко. — Житомир: ЖІТІ, 2000. — С. 47; Контроль і ревизія: Підруч. / За ред. проф. Ф.Ф. Бутинця. — 4-те вид., перероб. і доп. — Житомир: ПП “Рута”, 2006. — С. 29; Калюга Є.В. Фінансово-господарський контроль у системі управління:

- сукупність специфічних принципів, шляхів, способів і засобів²;
- систему способів, прийомів та принципів їх дослідження³;
- систему попереднього, поточного й наступного вивчення предмета господарського контролю⁴;
- сукупність контрольних засобів або способів перевірки⁵;
- сукупність специфічних (методичних) прийомів⁶;
- систему способів⁷;
- систему теоретико-пізнавальних категорій, базових концептуальних положень, принципів, способів і спеціальних прийомів дослідження⁸.

Спільним у перелічених визначеннях методу контролю є його призначення — вивчення з його допомогою предмета контролю. Водночас майже жодне з визначень наведених груп авторів (у повній редакції) не розкриває того, завдяки чому або в якій спосіб відбувається процес пізнання.

В окремих працях, присвячених висвітленню теоретико-методологічних і практичних аспектів фінансового контролю⁹, сутність і зміст методу контролю не наведені; разом із тим у них зазначається, що існує певна сукупність його методів. Так, у одній із них методи фінансового контролю поділені на три групи: загальнонаукові, власне контрольні й аналітичні¹⁰. Зокрема, методами контролю вважаються загальнонаукові методи (дедукція, індукція, аналогія, абстрагування), а також економіко-математичні методи (SWOT-аналіз, метод аналізу затрат і результатів, факторний, кореляційний аналіз). На нашу думку, такі методи не є специфічними для методу контролю. За своїм функціональним призначенням вони мають опосередковане відношення до його методу, є запозиченими з інших наук, а також із філософії. Вважаємо, що такі методи практичного проведення економічного аналізу, як

Моногр. — К.: Ельга; Ніка-Центр, 2002. — С. 52; Усач Б.Ф. Контроль і ревізія: Підруч. — 3-тє вид., перероб. і доп. — К.: Знання-Прес, 2001. — С. 27.

² Белобжецкий И.А. Финансово-хозяйственный контроль в управлении экономикой. — М.: Финансы, 1979. — С. 33.

³ Базась М.Ф. Теоретико-методологічні засади внутрішньогосподарського (управлінського) обліку і контролінгу: Навч. посіб. — К.: МАУП, 2007. — С. 204.

⁴ Шниг А.А. Ревизия и контроль в торговле. — М.: Экономика, 1982. — С. 19.

⁵ Бутынец Ф.Ф. Предмет и объекты контроля в сельскохозяйственных предприятиях. — К.: УСХА, 1976. — С. 102.

⁶ Білуха М.Т. Теорія фінансово-господарського контролю і аудиту: Підруч. — К.: Вища шк., 1994. — С. 74; Максимова В.Ф. Метод економічного контролю // Проблеми науки. — 2005. — № 9. — С. 29.

⁷ Штейнман Н.Я. Учёт и контроль в системе управления сельскохозяйственным производством. — М.: Колос, 1978. — С. 19.

⁸ Фінансовий контроль бюджетних ресурсів: Моногр. / Є.В. Мних, Г.О. Кравченко, Н.С. Барабаш та ін.; під заг. ред. Є.В. Мниха. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. — С. 23.

⁹ Дрозд І.К., Шевчук В.О. Державний фінансовий контроль: Навч. посіб. — К.: ТОВ “Імекс — ЛТД”, 2007. — 304 с.; Родионова В.М., Шлейников В.И. Финансовый контроль: Учеб. — М.: ИД ФБК-ПРЕСС, 2002. — 320 с.; Воронова Л.К., Кучерявенко Н.П. Финансовое право: Учеб. пособ. — Х.: Легас, 2003. — 360 с.

¹⁰ Дрозд І.К., Шевчук В.О. Зазнач. праця. — С. 56.

економіко-математичне моделювання, функціонально-вартісний аналіз, та інші застосовуються поза межами контролю, на рівні прийняття управлінських рішень за наслідками проведеного контрольного заходу. Якщо стверджувати зворотне, а саме, що економічний аналіз є методом контролю, тоді господарський контроль як галузь наукових знань і практична діяльність поглине економічний аналіз та зробить останній власною складовою частиною, при цьому економічний аналіз перетвориться з галузі економічних знань на інструмент дослідження фактів практики.

До речі, в окремих працях¹¹ методи контролю поділяються на методи документального й фактичного контролю, тож виходить, що арифметична перевірка документів, контрольний обмір, отримання письмових пояснень тощо належать до методів. Н.Г. Виговська¹² ототожнює прийоми з методами, зазначаючи, що документальні й фактичні прийоми є спеціальними методами контролю. Втім, такий поділ методу господарського контролю, а також ототожнення методів із прийомами є дискусійним, адже ізольоване застосування того чи іншого методу не дає змоги об'єктивно пізнати предмет контролю. Повну характеристику об'єкта контролю можна отримати, використавши дані його документального й фактичного контролю. Наприклад, під час контролю обсягів сировини в результаті фактичного контролю, що був проведений шляхом зважування й перерахунку, буде встановлено її фактичну наявність. Постає питання: а скільки її має бути на момент перевірки? Отримати відповідь на це питання можна лише після дослідження документів і виведення залишків сировини на момент перевірки.

Дискусійною є й позиція, згідно з якою до методів контролю належать облік і аналіз¹³, або найскладніші методи його практичного проведення¹⁴. Такий підхід є помилковим, адже під час проведення ревізії, аудиту або інвентаризації облікові й аналітичні процедури тією чи іншою мірою використовуються, але з цього аж ніяк не випливає, що бухгалтерський облік і економічний аналіз являють собою метод контролю. Бухгалтерський облік і економічний аналіз — це самостійні галузі економічної науки, кожна з яких має свій метод пізнання власного предмета в межах спільного об'єкта, тому вони не можуть бути складовими методу господарського контролю.

Про відсутність єдиного методу господарського контролю, а також різні підходи до визначення його складу свідчать різноманітні погляди науковців. Так, деякі з них вважають, що метод контролю складається з елементів (перевірок, спостережень, порівнянь, ревізій, розслідувань, обстежень, експертиз, лабораторних аналізів¹⁵; контрольних перевірок, аудиту, ревізій, судово-бухгалтерських експертиз¹⁶), а також, що

¹¹ Дрозд І.К., Шевчук В.О. Знач. праця. — С. 57, 58–62; Виговська Н.Г. Господарський контроль в Україні: теорія, методологія, організація: Моногр. — Житомир: ЖДТУ, 2008. — 532 с.

¹² Виговська Н.Г. Знач. праця. — С. 95.

¹³ Воронова Л.К., Кучерявенко Н.П. Знач. праця. — С. 59, 60.

¹⁴ Дрозд І.К., Шевчук В.О. Знач. праця. — С. 56.

¹⁵ Шпиг А.А. Знач. праця. — 232 с.

¹⁶ Поникаров В.Д. и др. Судебно-бухгалтерская экспертиза: Учеб. пособ. — Х.: Арсис, 2002. — 240 с.

існує певна сукупність методів контролю (попередній, той, що спрямовує, фільтрує, подальший контроль¹⁷; ревізія, економічний аналіз, інвентаризація, перевірка, обстеження, огляди, рейди¹⁸; інвентаризація, аналіз господарської діяльності, перевірка, обстеження, ревізія, аудит¹⁹; облік, обстеження, аналіз, перевірка, ревізія²⁰; метод контролю податкових надходжень, метод контролю доходів від експлуатації або реалізації державної власності та ін.²¹).

Є й інший погляд. Так, зокрема, зазначається, що методичними прийомами господарського контролю є “контрольно-ревізійне обстеження, інвентаризація, ревізія, тематична перевірка, контрольні обмірювання, аналітичне і фактичне вивчення операцій і процесів, зустрічні перевірки операцій і процесів, контрольне звірення і зіставлення, огляд об’єктів контролю, вилучення речових доказів, установлення законності операцій, вивчення їх вірогідності, економічної доцільності і ефективності, використання ймовірно статистичних методів”²². У цій самій праці інвентаризація, лабораторний аналіз, експертні оцінки й розпізнавання об’єктів визначаються як методи контролю²³. Виходить, що, наприклад, інвентаризація одночасно розглядається і як методичний прийом методу, і як метод господарського контролю.

На нашу думку, однією із проблем визначення складу методу господарського контролю є певне застереження, що метод не може мати у своєму складі інших методів. Мабуть, саме тому з метою збереження й забезпечення комплексності дослідження об’єкта контролю загальнонаукові й науково-теоретичні методи в ряді праць називають методичними прийомами методу контролю²⁴. Певною підставою для такого формулювання є тлумачення понять “метод” і “прийом”. Як зазначає В.П. Кохановський, ці поняття часто застосовуються як синоніми, проте нерідко й розрізняються, коли методами називають складніші пізнавальні процедури, що складаються з цілого набору різних прийомів дослідження²⁵. Утім, чи можуть, приміром, індукція, дедукція, синтез або аналіз вважатися прийомами, адже у філософських словниках вони визначаються як методи пізнання? Отже, відсутні будь-які, навіть формальні підстави для того, щоб визнавати загальнонаукові й науково-теоретичні методи методичними прийомами. Вони не можуть

---

¹⁷ Кочерин А.Е. Контроль в системе управления социалистическим обществом. Вопросы теории и практики. — М.: Экономика, 1982. — 216 с.

¹⁸ Бутынец Ф.Ф. Зазнач. праця. — С. 108.

¹⁹ Контроль і ревізія: Підруч. / За ред. проф. Ф.Ф. Бутинця. — 4-те вид., перероб. і доп. — Житомир: ПП “Рута”, 2006. — 560 с.

²⁰ Воронова Л.К., Кучерявенко Н.П. Зазнач. праця.

²¹ Родионова В.М., Шлейников В.И. Финансовый контроль: Учеб. — М.: ИД ФБК-ПРЕСС, 2002. — 320 с.

²² Калюга Є.В. Зазнач. праця. — С. 50.

²³ Там само. — С. 51.

²⁴ Білуха М.Т. Зазнач. праця. — С. 65.

²⁵ Кохановський В.П. Философия и методология науки: Учеб. — Ростов н/Д.: Феникс, 1999. — С. 255.

бути складовими методу господарського контролю, адже, якщо метод є цілим, він не може складатися із сукупності частин, кожна з яких за своїм значенням дорівнює досліджуваному цілому.

Таким чином, розробка понятійного апарату є своєрідною сіткою координат щодо існуючого розмаїття тлумачень стосовно методу господарського контролю. Для розв'язання окреслених суперечностей треба дослідити сутність методу, способу, прийому, а також проаналізувати найімовірніший склад методу господарського контролю. Так, у довідникових виданнях метод розглядається як: 1) спосіб досягнення мети, певним чином упорядкована діяльність²⁶; 2) спосіб пізнання явищ і суспільного життя²⁷; 3) систематизований спосіб досягнення теоретичного чи практичного результату, розв'язання проблем або одержання нової інформації²⁸. Відповідно метод складається зі стандартних однозначних правил (процедур)²⁹; сукупності певних правил, прийомів, норм пізнання дійсності³⁰; прийому або системи прийомів³¹. Отже, метод — це шлях до істини, спосіб організації теоретичного і практичного сприйняття дійсності, зумовлений закономірностями об'єкта дослідження. При цьому слід зауважити, що таке тлумачення методу не розкриває змістовий (процедурний) бік пізнання. У свою чергу, спосіб тлумачиться як “певна дія, прийом або система прийомів, яка дає можливість зробити, здійснити що-небудь, досягти чогось; те, що служить знаряддям, засобом і т. ін. у якій-небудь справі, дії”³². Таким чином, спосіб можна вважати тотожним методу як певному порядку дій при виконанні дослідження та досягнення теоретичного чи практичного результату в науковому і практичному аспектах.

Окремо слід зазначити, що тлумачення прийому призводить до певної плутанини, адже він розглядається як: 1) окремий рух, дія, що є закінченим елементом будь-якого процесу, роботи³³; 2) спосіб виконання або здійснення чого-небудь; метод дослідження, вивчення чого-небудь; певний захід для досягнення чого-небудь, досягнення якоїсь мети; виконання, здійснення дії за один раз³⁴.

²⁶ Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова. — 7-е изд., перераб. и доп. — М.: Республика, 2001. — С. 329.

²⁷ Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. — К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2004. — С. 522.

²⁸ Філософський енциклопедичний словник. — К.: Абрис, 2002. — С. 373.

²⁹ Там само.

³⁰ Философия: Краткий тематический словарь. — Ростов н/Д: Феникс, 2001. — С. 285—286.

³¹ Великий тлумачний словник. Сучасна українська мова. — Донецьк: ТОВ ВКФ “БАО”, 2008. — С. 282.

³² Великий тлумачний словник. Сучасна українська мова. — Донецьк: ТОВ ВКФ “БАО”, 2008. — С. 571; Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. — К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2004. — С. 1179.

³³ Короткий тлумачний словник української мови / Уклад. Д.Г. Гринчишин, Л.Л. Гумецька, В.Л. Карпова та ін.; відп. ред. Л.Л. Гумецька. — К.: Рад. шк., 1978. — С. 252.

³⁴ Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. — К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2004. — С. 933.

Таке трактування прийому наводиться лише тлумачними словниками. У філософському контексті сутність прийому і способу взагалі не визначається. Таким чином, на нашу думку, з позиції теорії пізнання прийом не може вважатися методом пізнання об'єктивної істини. Жоден із загальнонаукових і науково-теоретичних методів не визначається як прийом, проте, що є не зовсім зрозумілим, такі методи й не розкладаються на прийоми. Вважаємо, це пояснюється тим що, філософія має обмежене прикладне значення, а тому її методи не можуть бути деталізовані до рівня прийомів. Лише науки, що поєднують у собі теоретичне і практичне пізнання, мають вихід теоретичних надбань у площину практики, власний метод пізнання, який складається із прийомів, що дає змогу формувати методи й методику практики. Отож прийом як складова методу є неподільною дією, що одночасно є закінченим елементом процесу пізнання. Прикладами таких прийомів методу господарського контролю є зважування, обмір, формальна перевірка документа, рахункова перевірка документа, письмові пояснення, огляд, опитування тощо.

Для повноти дослідження варто розглянути також тлумачення поняття “процедура”, яка вважається складовою методу³⁵. Зокрема, під процедурою розуміється: 1) офіційно встановлений чи узвичаєний порядок здійснення, виконання або оформлення чого-небудь³⁶; 2) складова процесу, операції; офіційно встановлений порядок та спосіб дій у процесі виконання певних видів діяльності³⁷; 3) порядок, наступність, послідовність у вчиненні відповідних дій для досягнення певного результату³⁸; 4) поняття, яке встановлює виконання певних дій засобами праці над предметами праці з метою пізнання, перетворення або удосконалення їх для досягнення оптимуму³⁹. Слід зазначити, що, на думку М.Т. Білухи, процедури контролю розкривають порядок виконання методичних прийомів методу контролю⁴⁰. Разом із тим, у згаданій праці не наведено таких процедур щодо аналізу, синтезу, індукції тощо, які позиціонуються як методичні прийоми методу господарського контролю. Це, на наш погляд, зайвий раз свідчить про відсутність підстав для включення їх до складу методу господарського контролю у вигляді його методичних прийомів.

Узагальнюючи визначення процедури, зауважимо, що остання тлумачиться переважно як порядок, послідовність дій у певному процесі. На нашу думку, розкриття методу господарського контролю через сукупність процедур є доцільним під час розгляду методу практики контролю. Треба також звернути увагу на

---

³⁵ Філософський енциклопедичний словник. — К.: Абрис, 2002. — С. 373.

³⁶ Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. — К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2004. — С. 997.

³⁷ Економічна енциклопедія: У 3 т. Т. 3 / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. — К.: Вид. центр “Академія”, 2002. — С. 140.

³⁸ Юридична енциклопедія. Т. 5. — К.: Вид-во “Українська енциклопедія” імені М.П. Бажана, 2003. — С. 185—186.

³⁹ Білуха М.Т. Знач. праця. — С. 74.

⁴⁰ Там само. — С. 75—77.

ті визначення, у яких метод контролю постає як система способів, прийомів, засобів тощо. Гадаємо, що при розгляді методу господарського контролю як способу теоретичного дослідження застосування терміна “система” є необґрунтованим, адже способи, прийоми, засоби як елементи системи (методу) мусили б визнаватися як об’єкти та мати між собою закономірні зв’язки, а також відносини взаємозалежності, підпорядкування, послідовності, ієрархічності тощо. Трактуювання сукупності способів, прийомів, засобів дослідження як системи передбачає й обмеження їх переліку або навпаки, його “відкритість”, тож обґрунтування кожного нового прийому мало б її розширювати. Останнє є важливою вимогою, що впливає з методології розвитку наукових знань та їх використання в господарській практиці. Автори, котрі обґрунтовують чітко визначену (обмежену) кількість прийомів методу контролю як їх систему, помиляються, тому що така категоричність суперечить діалектичному й системному підходам.

Завершуючи аналіз складу методу, слід звернути увагу на таку його складову, як принципи, або правила. Що розуміється під принципами, або правилами? Принцип у загальному розумінні це: 1) основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю та відображають суттєві положення теорії, вчення, науки⁴¹; 2) основні, вихідні положення теорії, основні правила діяльності; 3) встановлені, загальноприйняті, поширені правила господарських дій і властивостей економічних процесів⁴²; 4) особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось⁴³.

Певну тотожність принципу і правила можна вважати доведеною, адже правило тлумачиться “як принцип, яким керуються у співжитті, у праці, в поведінці і т. ін.”⁴⁴. Отже, принцип розглядається як правило або спосіб. Відповідно, якщо принцип — це правило, правило — це спосіб, а спосіб — це метод, то принцип — це метод. Певним підтвердженням цього є те, що індукція, дедукція, аналіз і синтез, аналогія й порівняння у фаховій довідниковій літературі визнаються принципами⁴⁵. Однак за цією логікою виходить, що метод складається з методів (принципів). Разом із тим, якщо метод контролю складатиметься лише із прийомів контролю, він не забезпечить комплексності й системності процесу пізнання предмета контролю. Отже, якщо спиратися на визначення методу з

⁴¹ Юридична енциклопедія. Т. 5. — К.: Вид-во “Українська енциклопедія” імені М.П. Бажана, 2003. — С. 110—111.

⁴² Економічна енциклопедія. У 3 т. Т. 3 / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. — К.: Вид. центр “Академія”, 2002. — С. 76.

⁴³ Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. — К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2004. — С. 941.

⁴⁴ Великий тлумачний словник. Сучасна українська мова. — Донецьк: ТОВ ВКФ “БАО”, 2008. — С. 439.

⁴⁵ Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова. — 7-е изд., перераб. и доп. — М.: Республика, 2001. — С. 329.

позицій філософії, він є певним шляхом пізнання, який складається із сукупності методів (за тих умов, що спосіб, прийом, принцип — це методи). Зрозуміло, що такий висновок є вкрай суб'єктивним, до того ж він не дає змоги вибудувати логіку контролю — як його теорію, так і практику.

Треба зауважити, що й відомі філософи минулого мали суб'єктивний погляд на склад методу. Так, Р. Декарт під методом розумів достовірні і прості *правила* (виділено автором), а важливою умовою досконалого знання вважав теоретичний метод, який допомагає правильно користуватися інтуїцією й дедукцією⁴⁶. А на думку Г. Гегеля, науці потрібен надійний метод як *система певних принципів* (виділено автором), адже немає методу — немає й науки. При цьому видатний німецький філософ розглядав діалектику як принцип⁴⁷. Про дискусійність і невизначеність складу методу філософами сучасності свідчить також той факт, що В.П. Кохановський ототожнює метод із методологічним принципом пізнання⁴⁸, тим самим надаючи підстави для формулювання тези, ніби філософські методи можуть розглядатися і як принципи теоретичного пізнання.

Господарський контроль, як і будь-яка галузь наукових знань, має базуватися на двох групах принципів: теоретичних і методологічних. Поняття “теоретичний принцип” і “методологічний принцип” близькі за змістом, але не тотожні. Так, головними функціями теоретичного принципу є пояснення й передбачення, а методологічного — регулювання й орієнтація пізнання. Теоретичний принцип є системою ідеальних образів, що відображають сутність об'єкта, а методологічний — системою регулятивів, правил, що виступають як засіб подальшого пізнання та регулюють і орієнтують процес контролю на досягнення його мети. Отже, під принципом контролю слід розуміти правило теоретичного і практичного пізнання як базис науки і практики господарського контролю. До істотних відмінностей між теоретичними й методологічними принципами контролю слід також зарахувати те, що теоретичний принцип спрямований на розв'язання проблеми, а методологічний — на виявлення способів і механізмів її дослідження. У зв'язку з цим вважаємо, що до складу теоретичних принципів контролю цілком правомірно включити такі принципи, як зв'язку й розвитку, історизму, системності і причинності, а до складу методологічних — індукцію, дедукцію, аналіз, синтез, аналогію, абстрагування, конкретизацію — як правила теоретичного і практичного пізнання.

Результати дослідження довели, що в такому розділі економічної науки (галузі наукових знань), як господарський контроль, питання визначення сутності і складу його методу є проблематичним. Разом із тим, враховуючи погляди окремих філософів на метод пізнання, а також науковців-економістів на сутність і

---

⁴⁶ Кохановский В.П. Знач. праця. — С. 64.

⁴⁷ Там само. — С. 76.

⁴⁸ Кохановский В.П. Знач. праця. — С. 175; Философия: Краткий тематический словарь. — Ростов н/Д: Феникс, 2001. — С. 310.

зміст методу господарського контролю, вважаємо, що під методом теорії господарського контролю слід розуміти сукупність принципів теоретичного й методологічного пізнання, а також прийомів контролю, застосування яких дає змогу дослідити предмет контролю (рис.).

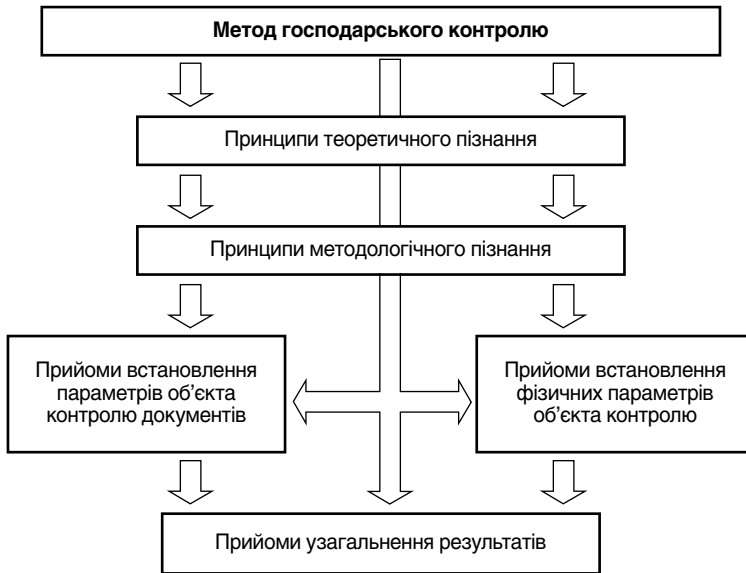

Рис. Склад методу господарського контролю

Метод господарського контролю окреслює та втілює шлях до істини, напрямки ефективної діяльності, що веде до реалізації мети теоретичного пізнання предмета контролю, задає регулятивні й нормативні настанови пізнавального процесу. З позицій практики контролю методи теоретичного пізнання трансформуються в методи дій (практики), застосування яких допомагає комплексно пізнати об'єктивну реальність. У господарському контролі як практичній діяльності такими методами практики є інвентаризація, ревізія й аудит. На рівні практики дані методи контролю розглядаються як його форми, адже вони мають внутрішню єдність і послідовність застосування прийомів методу контролю у практичній діяльності та є встановленими через встановлені порядок (процедури) й умови призначення, проведення, порядок узгодження результатів. Поряд із прийомами господарського контролю у складі методу практики контролю застосовуються й методичні прийоми методу економічного аналізу, а також інших наук. Методи контролю як способи досягнення практичного результату реалізуються в методиках, правилах його здійснення, певних діях, які деталізують порядок його проведення.

Під методикою господарського контролю слід розуміти ряд технічних прийомів, інструментів і засобів найбільш вдалих збору й обробки інформації про господарські явища і процеси, застосування яких допомагає комплексно розв'язати завдання, поставлені перед суб'єктом контролю. Методика господарського контролю

має прикладний характер, регулюється в основному процесуальними нормами, переважно актами застосування права.

Отже, метод теорії господарського контролю визначено як сукупність принципів теоретичного й методологічного пізнання, а також прийомів контролю, застосування яких дає змогу дослідити предмет останнього. До принципів теоретичного пізнання як складових методу теорії господарського контролю слід зарахувати принципи зв'язку й розвитку, історизму, системності і причинності, а до складу методологічних принципів — індукцію, дедукцію, аналіз, синтез, аналогію, абстрагування, конкретизацію. До прийомів методу господарського контролю — прийоми встановлення параметрів об'єкта контролю документів, фізичних параметрів об'єкта контролю та узагальнення його результатів.

Сутність методу контролю, як і сутність контролю в цілому як явища, що розкривається в онтологічному, гносеологічному і праксеологічному аспектах, полягає у встановленні фактичних параметрів функціонування об'єкта контролю та, за результатами їх порівняння з нормами його функціонування, формуванні господарсько-правової характеристики стану і змін параметрів функціонування такого об'єкта. На рівні практичного пізнання метод контролю слід розглядати і як форму, і як методику, зміст якої безпосередньо залежатиме від мети й завдань, що поставлені перед суб'єктом, котрий виконує контрольний захід. Така методика складатиметься із процедур контролю, у складі яких окрім прийомів методу теорії господарського контролю можуть бути застосовані окремі методичні прийоми економічного аналізу та інших галузей економічних знань.